

POLITIČNOST MIGRACIJ PO DRUGI SVETOVNI VOJNI: OD POLITIKE REVANŠIZMA DO AMNESTIJE

Marina LUKŠIČ HACIN¹

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Političnost migracij po drugi svetovni vojni: Od politike revanšizma do amnestije
Prispevek se osredotoča na kompleksnost selitvene dinamike v Republiki Sloveniji/Jugoslaviji takoj po drugi svetovni vojni, točneje, od medvojnih razmer in konca vojne do liberalizacije jugoslovanske politike na področju mednarodnih selitev, povezane z Zakonom o amnestiji (1962) in s Sporazumom med SFR Jugoslavijo in Republiko Avstrijo o reguliranju zaposlovanja jugoslovanskih delavcev v Avstriji (1963). Temeljni namen prispevka je pregledno strniti in strukturirati prevladujoče selitvene prakse v Sloveniji v izbranem obdobju, z dodatnimi poudarki na mednarodnih političnih dejavnikih, ki so pomembno vplivali na obravnavano selitveno dinamiko.

KLJUČNE BESEDE: selitve, izseljenci, priseljenci, povratniki, begunci, prebežniki

ABSTRACT

The Political Character of Migration after the Second World War: From the Politics of Revanchism to Amnesty

The paper focuses on the complexity of the dynamics of migration in the Republic of Slovenia/Yugoslavia in the immediate aftermath of the Second World War, or more precisely, during the period spanning the wartime and its conclusion to the years of the liberalisation of the Yugoslav international migration policy, linked to the 1962 Law on Amnesty, and to the agreement between SFR Yugoslavia and the Republic of Austria on the regulation of the employment of Yugoslav workers in Austria (1963). The paper aims to provide a concise and structured overview of the prevalent migration practices in Slovenia during this period, highlighting international political processes that had a significant impact on the dynamics of migration.

KEY WORDS: migration, emigrants, immigrants, re-migrants, refugees

¹ Dr. sociologije, izredna profesorica, Univerza v Novi Gorici, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; luksic@zrc-sazu.si — Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Socialna, gospodarska in kulturna zgodovina slovenskega izseljenstva 1945–2015« (J5-8246) in programske skupine »Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva v kontekstu raziskovanja migracij« (P5-0070).

UVOD

V razpravi *Političnost migracij po drugi svetovni vojni: Od politike revanšizma do amnestije se osredotočam na kompleksnost selitvene dinamike v Republiki Sloveniji (kot delu Jugoslavije) takoj po drugi svetovni vojni, točneje, od medvojnih razmer in konca vojne do liberalizacije jugoslovanske politike na področju mednarodnih selitev, povezane z Zakonom o amnestiji (1962) in s Sporazumom med SFR Jugoslavijo in Republiko Avstrijo o reguliranju zaposlovanja jugoslovanskih delavcev v Avstriji (1963). Na obravnavano obdobje so močno vplivali mednarodna razmerja sil in revanšistični odnosi med narodi, ki so izhajali tako iz obdobja druge svetovne vojne kot njihovega povojnega spreminjanja. Po vojni so se odnosi med sovražniki in zavezniki »premešali«, nekdanji zavezniki so se vse bolj vidno razhajali, postopno so se najavljali blokovska delitev sveta in prehod medvojnih zavezništev v medsebojno kompetitivnost, na koncu pa v hladno vojno med vzhodnim in zahodnim blokom. V primeru Jugoslavije moramo temu dodati še razhod v času informbiroja, ki je Jugoslavijo od tesnega povezovanja z zvezo socialističnih držav skupaj s še nekaterimi državami preusmeril k iskanju tretje poti zunaj blokovske uvrščenosti in k ustanovitvi gibanja neuvrščenih. Vse to pa je pri nas odločujoče zaznamovalo migracijsko/selitveno dinamiko.*

V prispevku skušam z dodatnimi poudarki na mednarodnih političnih dejavnih predvsem pregledno strniti in strukturirati prevladujoče migracijske/selitvene prakse v Sloveniji v izbranem obdobju.¹ Ti dejavniki so pomembno vplivali na dogajanja v Republiki Sloveniji in na njen položaj, s tem pa tudi na migracijsko/selitveno dinamiko od konca druge svetovne vojne do liberalizacije jugoslovanske mednarodne migracijske/selitvene politike v začetku šestdesetih let. V dosedanjih obravnavah so izbrano vsebino različni avtorji parcialno tematizirali, pogosto je bila etnično ali prostorsko vezana in zamejena, tako da šele strnjen pregled pokaže vso kompleksnost pojava. Obravnava sloni na kvalitativni raziskovalni metodi, imenovani interferenca, pri kateri se že zbrani podatki in dejstva uporabijo v novi kontekstualizaciji, in sicer z namenom oblikovanja alternativnega razumevanja izbrane tematike (Barakso, Sabet, Schaffner v Bučar 2016: 13).

MEDVOJNA IN POVOJNA PREHAJANJA, ODHAJANJA IN IZGONI

Podobno kot prva je le dobri dve desetletji pozneje v selitve ljudi po Evropi in svetu močno posegla tudi druga svetovna vojna. Divjanje vojn po celem svetu je med drugim povzročilo tudi globalne selitve vojska, izgone prebivalcev, nasilna trpanja ljudi v taborišča, beg ljudi v hipotetično varnejše dele sveta. Vse to se je dogajalo

¹ Prispevek je nadaljevanje analize, objavljene v prispevku *Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi* (Lukšič Hacin 2018), ki se je osredotočal na krajšo časovno periodo od druge svetovne vojne do začetka šestdesetih let 20. stoletja.

tudi v Sloveniji oziroma (večetnični) Jugoslaviji, katere del je bila. Intenzivnost je bila toliko večja, ker smo bili Slovenci tarča genocidne in etnocidne politike vseh treh okupatorskih sil.

Nemški načrti so imeli tri bistvene dele, in sicer: množičen izgon Slovencev, množično kolonizacijo Nemcev na slovenskem ozemlju, popolno ponemčenje ostanka prebivalstva. [...] Madžari so več tisoč Slovencev, ki so se v Prekmurje priselili med obema vojnama, in narodno zavedne Prekmurce večinoma deportirali v koncentracijsko taborišče Sárvar. [...] V t. i. Ljubljanski pokrajini pod italijansko oblastjo je bilo interniranih in v koncentracijska taborišča poslanih približno [...] 7–9 % prebivalstva. (Repe 2010: 245)

Takoj po anšlusu se je najprej začel nov val prebegov iz slovenske Koroške in drugih delov Avstrije v Slovenijo/Jugoslavijo. Po začetku druge svetovne vojne v Jugoslaviji pa je nemški okupator v Sloveniji v prvem valu aretacij, pregonov in streljanja talcev zajel prav nekdanje begunce iz Avstrije, zlasti vodilne v emigrantskih organizacijah (Grafenauer 2010: 479). Med nasiljem, ki so ga od leta 1941 do konca vojne preživljali ljudje in pred katerim so bežali, naj poudarim nasilne deportacije ljudi v Nemčijo, Italijo, Hrvaško, Srbijo, Bosno in Hercegovino in drugam. Številni so bili deportirani v delovna in koncentracijska taborišča v Italiji in Nemčiji. Pogosto so jim odvzeli tudi otroke (Drnovšek 2001: 2; Kržišnik Bukič 2004; Dolinšek Divčič 2001). Poleg Slovencev so bili pogromu še zlasti izpostavljeni Judje (Toš 2010) in Romi. Del raznarodovalne kolonialne politike v predelu Slovenije, ki ga je okupirala Nemčija, je bila tudi preselitev večine Kočevarjev, ki so se, v kontekstu italijansko-nemških usklajevanj okupacijskih politik, iz Kočevske večinoma preselili na Štajersko (Ferenc 2010) in se tam naselili na izpraznjene domove slovenskih izgnancev.

Opisana razmerja in nasilja so nadaljevanje nerešenih globalnih kolonialnih ambicij iz prve svetovne vojne. Z njimi so se nadaljevale stare in/ali vzpostavljale nove sovražnosti, te pa so porajale nove ekstremne konflikte in vzajemna revanšistična medvojna in povojna razmerja, ki so, tako na lokalni kot globalni ravni, krenila ključne dejavnike migracijske/selitvene dinamike v povojnem času. Po drugi svetovni vojni je, podobno kot po prvi, prihajalo do intenzivnih premikov (odhodov, prihodov in vračanj) prebivalstva, ki so bili vzročno-posledično povezani z dogajanjem med drugo svetovno vojno. V Sloveniji/Jugoslaviji so zaradi neposredne življenjske ogroženosti bežali pripadniki poražene vojske (in njihove družine), ki so sodelovali z Nemci, zaradi močne psihoze strahu pred novo politično (socialistično) oblastjo pa tudi del civilnega prebivalstva. Odhajali so v begunska taborišča v Avstrijo in Italijo (Švent 2007). Med njimi je bil velik delež intelektualcev, zlasti univerzitetnih učiteljev. Povojnim beguncem v taboriščih se je pridružil še del Slovencev, ki se iz političnih, verskih, osebnih ali kakih drugih zadržkov ni želel vrniti domov: vojni ujetniki, interniranci, delavci, med vojno prisilno odvedeni na delo v Nemčijo, ter študenti z italijanskih in drugih univerz (Drnovšek 2010: 256).

Med prebivalstvom, ki se je umaknilo iz Slovenije/Jugoslavije, naj poudarim položaj manjšinskih (etničnih) populacij, ki so se znašle med skupinsko (so)odgovornostjo za okupatorska ravnanja med drugo svetovno vojno. Mednje spadajo tudi tisti Kočevarji, ki so se v začetku vojne vključili v nemški »kolonizacijski program preseljevanja«² iz Kočevske na Štajersko in so se ob koncu vojne skoraj vsi umaknili v begunska taborišča v Avstrijo (Ferenc 2010: 532) ter postali razseljene osebe. Sicer pa se je konec leta 1946 začela aktivna revanšistična in »konfiskacijska« politika do nemške manjšine na Slovenskem; začeli so se izgoni, med njimi tudi ljudi s starojugoslovanskim državljanstvom (Drnovšek 2010: 258). Že pred tem so se dogajali pobegi in izselitve prebivalcev nemškega porekla, predvsem od konca novembra 1944, ko je predsedstvo Avnoja uzakonilo zaplembe (konfiskacije) in podržavljenje zaplenjene sovražnikove lastnine – t. i. »patriotično nacionalizacijo«. Odlok je bil usmerjen predvsem proti Nemcem, tako jugoslovanskim kot rajhovskim državljanom, in proti tistim, ki so z njimi sodelovali med okupacijo.³ Za razlaščenje z zaplembami brez odškodnine je bila odločilna etnična (narodna) pripadnost (*Slovenska kronika* 1996: 119). Etnična pripadnost je bila takoj po vojni tudi sicer med pomembnimi dejavniki političnega revanšističnega odnosa do določenih manjšinskih populacij. V prvih povojnih letih so bili številni pripadniki italijanske, nemške in madžarske manjšine iz Slovenije izgnani kot »sovražni elementi«⁴ (Gombač 2005: 50–55).

Zaradi izida druge svetovne vojne so bile na obmejnih območjih Slovenije/Jugoslavije pričakovane tudi »selitve meja« s sosednjimi državami. Pričakovanja selitev meja so, poleg izgonov in pobegov, povzročila dodatna intenzivna večletna etnično obeležena preseljevanja ljudi na (nova) obmejna območja Slovenije/Jugoslavije z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Meje z Madžarsko so bile relativno hitro določene, urejanje meja z Avstrijo in Italijo pa je trajalo dobro desetletje. Dogovori o mejah so se leta 1946 začeli s pariško mirovno konferenco, dokončno pa so bili z Italijo potrjeni šele leta 1954 (Londonski memorandum), z Avstrijo pa leta 1955 (Avstrijska državna pogodba). Poleg drugih političnih in ideoloških razhajanj treh državnih politik, ki so se v tem času z različnimi stališči in pozicijami vpenjale v globalna razmerja sil, je bilo desetletno nejasno obmejno stanje dodatni dejavnik, ki je določal jugoslovansko migracijsko politiko in oteževal normalizacijo obmejne migracijske dinamike.

Pri razmišljanju o jugoslovansko-avstrijski dinamiki ne smemo pozabiti, da je bilo vojno stanje z Avstrijo odpravljeno šele januarja 1951 in da je bila Avstrija, vse do Pogodbe o Avstriji iz leta 1955, razdeljena na štiri zasedbene cone. Povojne razmere

2 Več o nemškem kolonizacijskem planu glej Repe 2010: 245–256.

3 »Odnos do nemške manjšine je na seji glavnega odbora OF Slovenije 15. decembra 1945 jasno določil Boris Kidrič: »Nemška manjšina pri nas ne bo imela nobene pravice, ker je ne bo!« [...] Ker Jugoslavija pri preselitvi nemške manjšine iz nekaterih vzhodnoevropskih držav ni bila upoštevana (konferenca v Potsdamu julija in avgusta 1945), so jih jugoslovanski obmejni organi prisilili k ilegalnemu prestopu meje ...« (Drnovšek 2010: 260).

4 Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev v Republiki Sloveniji so prenehale delovati konec leta 1947. Leto pozneje so delo komisij na državni jugoslovanski ravni prevzeli organi za notranje zadeve (prav tam: 257).

vzdolž celotne jugoslovansko-avstrijske meje, se pravi slovenske severne meje, so se bistveno izboljšale šele s podpisom Meddržavnega sporazuma o rešitvi dvolastniškega vprašanja in Sporazuma o obmejnem prometu oseb (1953). Meja med FLRJ in Avstrijo je bila sicer določena na konferenci zunanjih ministrov v Parizu (1947), ko je bilo sklenjeno, da ostane takšna, kot je bila januarja 1938, dokončno pa je bila potrjena šele, ko je Avstrija leta 1955 dobila državno samostojnost z Avstrijsko državno pogodbo (Nečak 1985; Božič 2010).

Temu dodajmo še dejstvo o begunskih taboriščih v Avstriji, kamor so se zatekli povojni begunci iz Slovenije, takrat prepoznani kot medvojni kolaboranti okupatorjev oziroma pozneje poimenovani kot sovražna politična jugoslovanska emigracija. Njihova prisotnost onkraj meje je kar nekaj let vplivala na pripisovanje velikega pomena državnim mejam tudi iz varnostnih vidikov zaščite pred t. i. sovražnimi elementi in njihovim potencialnim vračanjem. Iz taborišč so se začeli po svetu razseljevati šele po letu 1947,⁵ njihovo razseljevanje pa je trajalo vse do leta 1951. Medvojnica vloga Avstrije kot zaveznice okupatorskih sil in povojna pomoč beguncem – kolaborantom oziroma sovražnikom sta bila negativna dejavnika pri urejanju meddržavnih odnosov tudi z vidika potencialne čezmejne migracijske (delovne) dinamike. Hkrati pa se je FLRJ po informbiroju leta 1948 znašla v politični in gospodarski blokadi s strani zveze socialističnih držav. Pri iskanju novih gospodarskih in političnih zavezništev se je za morebitna gospodarska sodelovanja ozirala tudi prek severne meje. To zблиževanje z Avstrijo, ki je vplivalo tudi na uradna, vse bolj liberalna jugoslovanska stališča do čezmejne migracijske dinamike, je pripeljalo do bilateralnega sporazuma o zaposlovanju jugoslovanskih delavcev v Avstriji (1963).

Podobno kot z Avstrijo so bili kompleksni tudi jugoslovansko-italijanski odnosi. Iz dela Primorske, ki je bil kot del razpadle Avstro-Ogrske po prvi svetovni vojni priključen Italiji⁶ in je po drugi svetovni vojni ponovno pripadel Sloveniji/Jugoslaviji, so se pred drugo svetovno vojno priseljeni Italijani začeli umikati že po letu 1943 (Drnovšek 2010: 258), ko je Italija podpisala kapitulacijo. Po vojni se je migracijska dinamika zaradi vseh dogajanj še intenzivirala. Začel se je množični odhod Italijanov z ozemelj, ki jih je zasedla jugoslovanska narodnoosvobodilna vojska (Gombač 2005: 10). Razlogi za odhod so bili številni: politične in etnične narave – ko so odhajali tisti, ki so bili razglašeni za »sovražnike ljudstva«; ekonomske in socialne narave – ko so odhajali premožni, potencialni »razredni sovražniki« na eni in revni prebivalci na drugi strani.

5 Več o tem v Švent 2007.

6 Z Rapalsko pogodbo (1920) je Primorska dokončno prišla pod Italijo. Na anektiranem ozemlju je bila kmalu ustanovljena samostojna upravna enota Julijska krajina, že takoj po vojni pa se je na različne načine začela postopna italijanizacija območja (Pelikan 2010: 367). Pred tem so leta 1918 »nove oblasti izgnale vse bivše državljane Avstro-Ogrske, ki v Julijski krajini niso imeli stalnega bivališča, druge je italijanska oblast uradno izgnala z zavrnitvijo pravice do državljanstva, kar je posebej prizadelo intelektualce« (prav tam: 369).

V primeru prebivalstva italijanskega porekla, ki je bilo v veliki meri del premožnejših slojev, je prišlo do prekrivanja dejavnikov (Kalc 2019: 150), kar je delno primerljivo z že omenjeno situacijo pri premožnejših pripadnikih nemške manjšine, a se primera zaradi systemskega izгона slednjih tudi zelo razlikujeta. V prvih povojnih letih so se z obmejnih območij v Italijo selili tudi številni Slovenci, in to vse do implementacije mirovne pogodbe z Italijo (1947), po kateri je Jugoslavija/Slovenija močno omejila možnosti prehajanja meje (Troha 2010: 433–441). Leta 1947 je bila namreč na podlagi pariške mirovne pogodbe Primorska priključena k Sloveniji v okviru takratne FLRJ. Hkrati pa je bilo na širšem območju Trsta in v delu severne Istre ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje, ki je bilo vir zaostrovanj odnosov med Italijo in Jugoslavijo. Po pariški mirovni konferenci so začeli odhajati prebivalci iz Pulja in drugih istrskih mest ter s podeželja.

V majhnem žepku na severozahodu istrskega polotoka, ki ga je predstavljala cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) pod upravo Vojaške uprave jugoslovanske armade (VUJA), pa do množične izselitve ni prišlo. Tam so Italijani, Slovenci in Hrvati še naprej živeli skupaj, čeprav je med temi nacionalnimi skupinami zeval globok prepad. (Gombač 2005: 10)

Omenjena situacija je trajala do sprememb, ki jih je prinesel Londonski sporazum leta 1954. Po drugi strani pa so se med letoma 1949 in 1952 v Trst in Gorico vračali Slovenci – pregnanci, ki so med obema svetovnima vojnama iz Italije pred fašizmom zbežali v (prvo) Jugoslavijo. Med njimi je bil velik del izobražencev. Zaradi naklonjenosti jugoslovanstvu ali socialistični ureditvi pa so se v cono B priseljevali tudi posamezniki iz cone A (Drnovšek 2010: 269; Kalc 2019: 155).

Med letoma 1947 in 1954 je bilo pri svetovnih povojnih političnih velesilah »v igri« več scenarijev v zvezi z usodo Svobodnega tržaškega ozemlja; nekateri so upoštevali tudi etnične raznolikosti. V enem od scenarijev so Američani in Angleži, ki so podpirali italijanske ambicije, zagovarjali priključitev celotnega območja Italiji, po ruskem scenariju pa naj bi se to ozemlje v celoti integriralo z Jugoslavijo, pri čemer naj bi Trst ostal avtonomna cona (Pirjevec v Čebren Lipovec 2019: 201). Leta 1954 je Londonski sporazum »zaključil zgodbo« Svobodnega tržaškega ozemlja z njegovo razdelitvijo med Jugoslavijo in Italijo (Kalc 2019: 151) in povzročil novo intenzivno obmejno selitveno dinamiko. Poleg politične propagandne dejavnosti, ki sta jo izvajali obe državi in tako vplivali na opredelitve in selitve prebivalstva, je bila dodaten dejavnik uradna odločitev o možnostih zamenjave državljanstva. Prebivalcem STO je bila namreč dana pravica do svobodne izbire državljanstva. Lahko so se opredelili za italijansko državljanstvo, a so se morali v roku enega leta, ki je bil nato podaljšan še za eno leto, izseliti v Trst in druge dele Italije. Pod enakimi pogoji so se lahko opredelili za jugoslovansko državljanstvo in selitev v Jugoslavijo. Temu so sledile radikalne posledice. Večina prebivalstva italijanskega etničnega porekla se je z ozemlja, ki je pripadlo Jugoslaviji (cona B), do leta 1957 preselila v Italijo. Pridružil pa se jim je tudi

del prebivalcev slovenskega in hrvaškega porekla, ki se ni strinjal z novo socialistično ureditvijo⁷ (Gombač 2005: 11, 87–88; Kalc 2019).

Množična selitev je pustila posledice v izvornem okolju in v okolju sprejema. Posledice za izvorno okolje Koprškega okraja so povezane z dejstvom, da so odhajali staroselci, večina med njimi italijanskega porekla, hkrati pa so priseljenci prihajali iz notranjosti Slovenije ali drugih jugoslovanskih republik,⁸ kar je povsem spremenilo dotedanjo zgodovinsko konstituirano etnično, kulturno in socialno krajino (Kalc 2019: 151–154). Posledice so bile vidne tudi v okolici sprejema, to je v tržaški družbi, ki je bila v tistem času v globoki krizi in je bil prihod dodatnega velikega števila ljudi dodatno družbeno breme (Gombač 2005: 11). Hkrati pa je Trst in delno Goriško zajelo še močno preoceansko izseljevanje, ki je bilo posledica gospodarske krize, v katero se je v Trst in okolico dodatno doselilo okrog 65.000 beguncev iz Istre. Po odhodu Anglo-Američanov so ljudje izgubili delo. Sledila je psihoza nezadovoljstva in razočaranja, tudi političnih napetosti, kar je na koncu kulminiralo tudi v nezaupanje v italijansko državo. Pri tem je pomembno dejstvo, da je italijanska vlada sistematično podpirala izseljevanje slovenske manjšine z obmejnega območja, ki je imelo zanj strateški politični pomen. Aktivna podpora izseljevanju je segala v leto 1946, ko so številni že odhajali v Švico, Luksemburg in drugam, največ pa v Belgijo in Francijo, saj je italijanska vlada z njima podpisala pogodbe o t. i. izvozu delovne sile (Drnovšek 2010: 260; Kalc 2002: 121–122).

Italijanske oblasti so ruralno periferijo in suburbane dele Trsta z večinskim slovenskim (delavskim) prebivalstvom razumele kot območje »levičarskih slovenskih komunistov«, zaničevalno poimenovanih tudi »slavokomunisti«, ali »anti-italijanskih« sil in so spodbujale izseljevanje slovenskega prebivalstva. Hkrati je potekalo ekspanzijsko poseljevanje Trsta z novimi priseljenci – begunci oziroma izgnanci (ezuli/optanti), ki ga lahko razumemo tudi kot primer »nacionalne bonifikacije« ali italijanizacije velikega dela tržaškega prostora (Volk v Čebren Lipovec 2019: 205). Vendar moramo poudariti, da so na obmejnih (manjšinskih) območjih, s katerih so se izselili prebivalci manjšinskih populacij, z revanšizmom prežeti družbeni in politični procesi potekali na obeh straneh meje. Tako z mednarodnega stališča kot s stališča državnih meja sta potekala vzajemna procesa slovenizacije⁹ in italijanizacije manjšinskih prostorov (prav tam: 213); migracije, izselitve in priselitve so bile v tem času intenzivno vpete v vzajemna revanšistična ravnanja hegemonskih razmerij moči.

7 V populaciji, ki se je izselila, je bilo 70 odstotkov ljudi italijanskega porekla, 30 odstotkov pa pretežno slovenskega in manj hrvaškega (Kalc 2019: 146).

8 Od konca vojne do leta 1957 je območje zapustilo skoraj 53 odstotkov predvojne populacije, priselili pa so se novi prebivalci (prav tam: 151).

9 V obdobju 1945–1956 se je populacija prebivalcev italijanskega porekla zmanjšala za 92 odstotkov (Kalc 2019: 149). Prebivalstvo italijanskega porekla, ki je ostalo, je ne glede na svoj ustavni status narodne manjšine postalo marginalizirano v javnem življenju (Čebren Lipovec 2019: 206).

MEDVOJNA IN POVOJNA PRIHAJANJA IN VRAČANJA

Do sedaj sem o selitveni dinamiki na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne pisala predvsem skozi prizmo odhajanj in izgonov. Po drugi strani pa so v tem času ljudje tudi prihajali oz. se vračali. Iz drugih jugoslovanskih republik ali različnih bolj ali manj oddaljenih delov sveta so se vračali vojaki, ki so se borili v vrstah zmagovalne strani. Postopoma so se začeli vračati vojni ujetniki. Med povratniki so bili tudi deportiranci in izgnanci, ki so preživelih nasilje v taboriščih ali vojno v okoljih, kamor so bili izgnani. To obliko povratništva uvrščamo v repatriacijo (Gombač 2006: 13). Povratništvo kot repatriacija se je po vojni nanašalo na vojne ujetnike, prisilno odpeljane delavce, civilne internirance v delovnih taboriščih in taboriščih smrti, zapornike, begunce, izgnance, nekdanje mobilizirance v nemško vojsko, ugrabljene otroke, torej na tiste, ki so bili prisilno preseljeni in so se vračali v domovino. Zanje je bila že med vojno ustanovljena Agencija Združenih narodov za pomoč in obnovo (1943), znana pod kratico UNRRA. Z njimi so sodelovale tudi jugoslovanske oblasti, ki so svojim prebivalcem pomagale pri vračanju (prav tam: 20).

Poleg repatriacije so se po vojni dogajala tudi »klasična vračanja«. Domov so prihajali delovni migranti, ki so se že v obdobju med obema svetovnima vojnama izselili iz Jugoslavije ali pred prvo svetovno vojno iz Avstro-Ogrske, ob nastanku nove države pa so se iz (ideološkega) simpatizerstva do nove politične ureditve vrnili domov.¹⁰ »Domovina vas potrebuje, je bilo eno od gesel tistega časa« (Drnovšek 2010: 270). Pod tem geslom je med Slovenci/Jugoslovani po svetu potekala velika propagandna akcija za vrnitev, povezana z obnovo razrušene domovine (prav tam). Pozitiven odnos državne in republiške politike do repatriacije in drugih povratnikov se kaže v aktivni pomoči. Ta je bila povezana tudi s posebnimi političnimi inštitucijami, ki so bile uradno odgovorne za pomoč repatriirancem in drugim povratnikom. Takoj po vojni so bile v Sloveniji za propagandno dejavnost in informiranje starih izseljencev in repatriirancev odgovorne številne inštitucije: Tiskovni urad pri Predsedstvu vlade, Ministrstvo prosvete (Oddelek za kulturne vezi z inozemstvom in Oddelek za manjšinske in izseljeniške šole), Ministrstvo za delo (Odsek za izseljence) in Rdeči križ Slovenije (Drnovšek 2010: 268). Ob vrnitvi jim je država pomagala pri prevozu v domovino, pridobivanju stanovanj in stanovanjski opreми, oskrbi z živili, menjavi deviz, urejanju socialnih zadev, iskanju zaposlitve, šolanju otrok itd. Pomembno vlogo pri

10 Po podatkih se je med letoma 1945 in 1951 v Jugoslavijo vrnilo 16.128 oseb, 3914 iz Francije; 1477 iz Nemčije; 1053 iz Belgije; 1119 iz držav sovjetskega tabora; 1377 iz drugih evropskih držav; 819 iz ZDA; 1727 iz Kanade; 1748 iz Argentine; 678 iz Brazilije; 569 iz drugih ameriških držav; 1250 iz Avstralije; 397 iz drugih držav po svetu. Vrhunec vračanja je bilo leto 1948, ko se je vrnilo 5933 oseb. Med njimi je bilo 52 odstotkov Hrvatov, 27,5 odstotka Slovencev, 10 odstotkov Srbov, 5,7 odstotka Makedoncev, 1,5 odstotka Črnogorcev in 3,3 odstotka drugih. Junija 1950 so ugotavljali, da se je okrog 60 odstotkov izseljencev in povratnikov vrnilo v domovino z državljanstvom države, v kateri so živeli. Zlasti vestfalski povratniki so v preteklosti prevzeli nemško državljanstvo (Drnovšek 2010: 270–271).

tem je imelo Zvezno ministrstvo za delo. Hkrati z odhajanjem in vračanjem pa se je že začela obnova razrušene države, kar je dodatno vplivalo na migracijsko dinamiko.

OBNOVA IN PRESELJEVANJE PO JUGOSLAVIJI

Takoj po vojni so se medvojnimi dejavniki selitvene dinamike (povezanim z globokimi političnimi konflikti in revanšizmom) pridružili povojni, ki so bili povezani s politično, z ekonomsko in ideološko vpetostjo Jugoslavije v mednarodne in medetnične odnose v Srednji Evropi. Naj ob tem poudarim specifično selitveno dinamiko, ki se je na medrepubliški ravni v povezavi s procesi izgradnje in obnove jugoslovanske države začela takoj po vojni. Že leta 1945 je Jugoslavija začela izvajati aktivno kolonizacijsko politiko. Vanjo so se delno vključili tudi Slovenci (Josipovič 2014: 75–76). Začela se je s pozivom Ministrstva za poljedelstvo Ljudske vlade Republike Slovenije septembra 1945, še pred začetkom same agrarne reforme in notranje kolonizacije v Sloveniji.

Do konca leta se je odzvalo 1776 borcev, invalidov in žrtev fašističnega terorja, kar je bilo manj od načrtovanih selitev in je bilo razumljeno kot polovičen uspeh. Krivdo zanj so pripisovali propagandi slovenskega partijskega vodstva, ki je nasprotovale izseljevanju iz slovenskega Primorja. Prva skupina slovenskih kolonistov je odšla proti Vojvodini novembra 1945 in se naselila v Gudurici (Lukić 2017: 47). Kolonizacijska selitvena dinamika več kot toliko Slovencev ni zajela. Tisti, ki so se odločili za odhod, so se v 96 odstotkih odločili za naselitev v južnem Banatu. Tako imenovani slovenski naseljski rajon je v največji meri zajel Gudurico, Veliko Gredo in Banatsko Plandište. Vendar se jih je kar nekaj po par letih odločilo za vrnitev in so kot kraj priselitve izbrali večja industrijska središča v Sloveniji (prav tam: 48–52).

Obnova domovine je bila povezana še z drugimi oblikami preseljevanja po Jugoslaviji. Slovenija, ki je sodila med razvitejše jugoslovanske republike, je bila takoj po vojni intenzivno vključena v različne oblike pomoči nerazvitim republikam; ena od oblik pomoči je bil strokovni kader. Slovenski strokovnjaki, ki so bili »razposlani« po državi, so imeli vidno vlogo pri npr. graditvi železarn v Hrvaški in BiH, elektroenergetskih objektov v BiH in Črni gori, cementarnah v Srbiji in Makedoniji itd. (*Slovenska Kronika* 1996: 145). Druga oblika pomoči pri obnovah, ki se je začela takoj po vojni in je bila povezana s kratkotrajnimi selitvami ljudi, so bile mladinske delovne brigade, ko so predvsem mladi iz vseh republik prostovoljno delali v drugih republikah. Morda lahko rečemo, da so bile delovne brigade specifična oblika sezonske delovne medrepubliške migracije, ki so v tej obliki trajale do šestdesetih let (pozneje, v sedemdesetih, so jih ponovno obudili z drugimi negospodarskimi cilji).

Prvo brigado so organizirali za gradnjo železniške proge Brčko–Banovići (1946), kjer je delalo 6220 Slovencev (vseh udeležencev je bilo več kot 60.000), drugo pa za gradnjo železniške proge Šamac–Sarajevo, kjer je sodelovalo 14.000 Slovencev. Do leta 1952 sta bila osnovna namena delovnih brigad neposredna obnova na temelju prostovoljnega, neplačanega dela in druženje mladih (študentov in dijakov) na

zvezni ravni, kar naj bi krepilo bratstvo in enotnost, ki je bilo eno temeljnih načel medetničnega/mednarodnega sobivanja v federativni državi (prav tam: 153–154). S pomočjo delovnih brigad je bila npr. zgrajena Nova Gorica. Njena gradnja se je začela decembra 1947, po odločitvi, sprejeti po sklenitvi mirovne pogodbe med FLRJ in Italijo, ko je stara Gorica pripadla Italiji in je slovenski del Goriške ostal brez kulturnega in političnega središča. Prva stanovanjska naselja so bila zgrajena že spomladi 1950 (prav tam: 164). V novozgrajeno mesto so se, podobno kot v druga primorska mesta, priselili prebivalci iz cele Jugoslavije. Poleg Nove Gorice naj kot novonastalo slovensko mesto omenim tudi Velenje, ki je leta 1963 postalo gospodarsko, kulturno in upravno središče Šaleške doline in katerega prvi priseljenci so bili sicer Slovenci, z naraščanjem industrije pa se je povečalo število prihodov prebivalcev iz drugih jugoslovanskih republik (prav tam: 243).

V izbranem obdobju so se ljudje iz različnih razlogov intenzivno preseljevali tako znotraj republik kot na medrepubliški ravni. Odnos uradne politike do notranje selitvene dinamike je bil odprt oziroma – kadar so bile nujne za vzpostavitev in normalizacijo družbenega, gospodarskega in političnega sistema – je nekatere med njimi aktivno spodbujal. Celotna selitvena dinamika se je povezovala predvsem s pomembnim geslom o bratstvu in enotnosti znotraj etnične/narodne raznolikosti in mobilnosti, oziroma so bile začasne pa tudi trajnejše migracije med drugim razumljene tudi kot eden od načinov izvajanja in vzpostavljanja sožitja med ljudmi.

»NOVE« POVOJNE MEDNARODNE IZSELITVE

Iz dosedanjega prikaza je razvidna pestra povojna migracijska dinamika. Neposredna konkretna dinamika in postopki v praksi, sploh prehajanje državnih meja, pa so bili odvisni tudi od postopnega vzpostavljanja državnega sistema. Pri tem se spomnimo, da so bile od leta 1945 do šestdesetih let meje med Jugoslavijo in Avstrijo relativno zaprte, dovoljeni so bili le nadzorovani prehodi (Božič 2010), meje z Italijo so se bolj zaprle leta 1947 (Troha 2010: 437) in bile dokončno določene šele leta 1954, z Madžarsko pa so se odnosi zaostriili po informbiroju leta 1948. V skladu s tem moramo upoštevati, da so bili različni tudi režimi (ne)legalnega prehajanja državne meje s sosednjimi državami. Po Zakonu o gibanju na meji, ki je bil objavljen v Uradnem listu FLRJ novembra 1947, se je mejo lahko prestopalo na določenih mejnih prehodih in z veljavno pravno listino. Ilegalni oziroma nedokumentirani prestopi državne meje so bili vse do leta 1951 opredeljeni kot kaznivo dejanje. Leta 1951 pa je prišlo do omilitve kaznovalne politike in so bili individualni, neorganizirani ilegalni prehodi meje tretirani kot prekrški. Poleg v prejšnjih poglavjih že omenjenih legalnih prehajanj je prva leta po vojni prihajalo tudi do nedokumentiranih ali neregularnih prehajanj državnih meja. Ta prehajanja za čas po koncu vojne lahko razdelimo v dve obdobji: obdobje beguncev (o katerih sem že pisala), ki so odšli takoj ob koncu vojne in bili vse do razpada Jugoslavije razumljeni kot politična (sovražna) emigracija, in obdobje beguncev

– prebežnikov, ki so odšli med letoma 1948 in 1961 in bili sčasoma »prekvalificirani« v kategorijo t. i. ekonomskih izseljencev (Drnovšek 2010: 279; Božič 2010). Populacija prebežnikov je v selitvenih študijah v Sloveniji slabše raziskana, med drugim tudi zaradi pomanjkanja podatkov. Ocene o razsežnosti povojnega prebežništva se iz več razlogov, predvsem pa zaradi sistematične nedokumentiranosti, zelo razhajajo. Poudarja se, da so bili to pretežno mladi ljudje delavskega porekla, ki so med razloge za odhod za jugoslovansko stran selektivno navajale ekonomske dejavnike in avanturizem, za npr. avstrijsko stran pa politično situacijo v državi izvora, kar jim je zagotovilo posebno obravnavo (Božič 2010: 428).

Posebna skupina prebežnikov so tisti, ki so iz Slovenije/Jugoslavije zbežali zaradi ideoloških razhajanj po izključitvi Jugoslavije iz informbiroja leta 1948. Posledica radikalnega mednarodnega političnega spora Jugoslavije s Sovjetsko zvezo in z zvezo socialističnih držav so bili tudi ideološki in politični obračuni s t. i. informbirojevcami znotraj Jugoslavije/Slovenije. To je sprožilo prebege posameznikov, pozneje označenih za politično emigracijo, v vzhodnoevropske države. Večina jih je prebegnila v letih 1948–1951, del pa jih je ob resoluciji ostal v tujini, npr. uslužbenci na jugoslovanskih diplomatskih predstavništvi ali posamezniki na šolanju v Sovjetski zvezi. Leta 1968 so ugotavljali, da je bilo v vzhodnoevropskih državah 17.790 jugoslovanskih emigrantov, od tega samo 453 Slovencev, ki so se zatekli v Sovjetsko zvezo, Madžarsko, Čehoslovaško in Romunijo. Korenito spremembo odnosa do političnih emigrantov – informbirojevcev in s tem njihovega položaja je prinesel jugoslovanski Zakon o amnestiji leta 1962 (Drnovšek 2010: 261–262).

V petdesetih letih so poleg prebežništva ljudje odhajali z namenom združevanja družin. Leta 1950 so se pojavile želje po združevanju družin, katerih člani so bili iz različnih razlogov ločeni in so živeli v različnih državah. Jugoslovanske oblasti so v imenu združevanja družin dopuščale izselitev na podlagi vloženih prošenj. Prošnje so najprej obravnavali po posamičnih primerih. Ko je leta 1952 Zvezni sekretariat za notranje zadeve izdal dekret o urejanju izselitve družinskih članov, otrok in staršev vseh vojnih ujetnikov in oseb, ki so ali med drugo vojno ali v času osvoboditve zapustili državo, je sledila sistemska ureditev postopkov. Prošnje za pridobitev potnih listov za sorodnike političnih emigrantov so še vedno obravnavali posamično, to je individualno (Drnovšek 2010: 260–261). Sredi petdesetih let je sledil nov val izseljevanja, ki je zajel družinske člane v tujini živečih emigrantov, pridružili pa so se jim mnogi slovenski fantje, ki niso hoteli služiti vojaškega roka ali pa so nasprotovali političnemu sistemu v Sloveniji. V tem času že lahko rečemo, da so se politični ali ideološki vzroki za odhod že prepletali z ekonomskimi (*Slovenska kronika* 1996: 99).

Vzporedno z opisanimi odhajanjem pa je v letih 1956 in 1957, po zatrtju madžarske vstaje, v Slovenijo (in druge dele Jugoslavije) pribežalo večje število madžarskih beguncev, ki so bili nastanjeni v osmih begunskih taboriščih, lociranih v severovzhodnem delu Slovenije. Za večino je bila Slovenija le »prehodna postaja na poti v tretjo državo«, nekaj pa jih je ostalo pri nas (Kovacs 2017: 51–57).

Do začetka šestdesetih letih so bili vsi, »ki so ilegalno ali legalno, to je s potnimi listi, zapustili Jugoslavijo, označeni kot begunci oziroma politični emigranti« (Drnovšek 2001a: 2). Jugoslovanske meje so se v šestdesetih letih za izseljevanje veliko bolj odprle. Lahko rečemo, da se je liberalizacija intenzivneje začela z Zakonom o amnestiji (1962) in se nadaljevala s podpisom bilateralnega sporazuma o delovnih migracijah z Avstrijo (1963). Temu je sledilo obdobje organiziranih selitev (1965–1975), ki jih je podpirala tudi država. Sporazumu z Avstrijo so postopno sledili sporazumi s Francijo (1965), Kraljevino Švedsko (1967) in z ZRN (1969), potem pa še sporazumi z Nizozemsko, Belgijo, Luksemburgom in Avstralijo. Po gospodarski reformi leta 1965 je ZRN kmalu postala glavni cilj priseljevanja naših ljudi (Stare 1977: 8–12). To je bila v glavnem ekonomska migracija, za katero se je pri nas uveljavil poseben termin, to je »začasno delo v tujini«.

ODNOS DO IZSELJENCEV, KI SO OSTALI V TUJINI, IN NJIHOVIH POTOMCEV

Velik del slovenskih izseljencev, ki so se izseljevali od druge polovice 19. stoletja, in njihovih potomcev je po drugi svetovni vojni še naprej ostal v tujini. Odnos do tistih, ki so ostali zunaj ali so odšli takoj po vojni, je bil že takoj po drugi svetovni vojni med pomembnejšimi političnimi osredotočenji tako na ravni Republike Slovenije kot državni jugoslovanski ravni. Povezan je bil s samo zgodovino odnosa do izseljencev v slovenskem prostoru, in to vse od Avstro-Ogrske, v jugoslovanskem prostoru pa od časa prve Jugoslavije. Razmislek o njih pa tudi aktivna (mednarodna) politika do izseljenih ljudi sta bila pomemben del politične prakse obeh omenjenih »starih« držav. Poleg zgodovinsko zakoreninjene politike in skrbi za aktiven odnos z izseljenci ter za ohranjanje njihove narodne identitete naj omenim dejstvo, ki je bilo po koncu druge svetovne vojne še pomembnejše, to je vloga, ki so jo imeli izseljenci med drugo svetovno vojno – glede na to jih je uradna politika delila na kolaborante in aktivne podpornike NOB.

Odklonilen odnos do kolaboracije oziroma jugoslovanske/slovenske politične emigracije je bil stalnica jugoslovanske politike vse do razpada države. Oznaka »emigracija« je imela številne pridevnike: sovražna, belogardistična, domobranska, fašistična, klerofašistična itd. V slovenskem političnem diskurzu je imel pojem emigracija negativno konotacijo, zato se je za druge izseljence iz časa pred drugo svetovno vojno uporabljala oznaka »stari izseljenci« (Drnovšek 2010: 255–256). Po drugi strani pa je bil odnos do »starih izseljencev« izrazito pozitiven, med drugim tudi zaradi močne in aktivne pomoči NOB-ju. Cilj je bil, da se tiste, ki so aktivno podpirali NOB, tesneje naveže na domovino. Zvezna vlada se je zavezala, da bo politične, gospodarske in socialne pravice svojih izseljencev zaščitila preko diplomatskih predstavništva v tujini. V skladu s cilji je bila pestra aktivnost v zvezi z ustanavljanji državnih/republiških teles in inštitucij, ki bi skrbeli za Slovence v tujini. Poskusi so bili bolj ali manj uspešni vse do leta 1951, ko je bila ustanovljena Slovenska izseljenska matica. Z

njeno ustanovitvijo se je začel graditi (jugoslovanski) model inštitucionalnega organiziranja dejavnosti na področju izseljenstva. Osrednjo vlogo so poleg matic, v našem primeru Slovenske izseljenske matice, dobile tudi druge t. i. družbenopolitične organizacije (npr. SZDL) z vodilno KPS (prav tam: 264–268). Princip samoupravnega organiziranja družbe je decentraliziral dejavnost, ki se je v skladu z obstoječim funkcioniranjem sistema nadgrajevala vse od krajevnih skupnosti preko občin, regij in republik do državne ravni.

ZAKLJUČEK

Med vojno uničene, porušene države so se postopoma obnavljale – od neposredne preнове primarnih bivalnih razmer za prebivalce do ponovne vzpostavitve za obstoj države nujnih družbenih/državnih podsistemov (gospodarstva, šolstva, zdravstva, kulturnih dejavnosti itd.) in njihove nadgradnje v mednarodna (ne)sodelovanja in izmenjave med državami na globalni ravni. Hkrati pa je bilo treba takoj po vojni na mednarodni ravni urediti tudi vprašanje meja. Za Slovenijo kot severno jugoslovansko republiko, ki je mejila na Avstrijo, Italijo in Madžarsko, je bil ta postopek izjemnega pomena. Obmejna negotovost in ponovne »selitve meja« so kreirale dodatne pomembne okoliščine, ki so spodbudile selitve posameznikov, skupin ali celo populacij: etnično in ideološko različno opredeljenih – samoopredeljenih, družbeno opredeljenih ali politično prepoznanih za »pomembno drugačne«, takoj po vojni označenih s pojmom sovražniki. Še leta po vojni se je tako na ravni političnega kot tudi vsakdanjega življenja v besedišču političnega revanšizma obdržal iz vojne izvirajoči pojem »sovražnik«, ki je pomembno orodje (politične) stigmatizacije, razčlovečenja ter izključevanja posameznikov in skupin iz družbe. Vpetost v medvojne in povojne intenzivne lokalne, medrepubliške in mednarodne razmere je v Republiki Sloveniji pomembno vplivala tudi na notranjo in mednarodno selitveno dinamiko.

V prispevku so pregledno strukturirane prevladujoče selitvene prakse v Sloveniji, s poudarki na izbranih dejavnikih, ki so vplivali na selitveno dinamiko od konca vojne do liberalizacije jugoslovanske mednarodne migracijske politike v začetku šestdesetih let. Šele strnjen pregled obravnava, ki so pri nas običajno etnično vezane in zamejene, pokaže vso kompleksnost pojava v izbranem času: analizo kompleksne migracijske dinamike skozi odhode in izgone; prihode in vračanja; selitve meja in obmejno dinamiko; medrepubliško in znotrajrepubliško preseljevanje takoj po drugi svetovni vojni; prebege (informbirojevske, druge ideološko obarvane in bolj ekonomske); dovoljenja za združevanja družin; in po drugi strani begunce, ki so pri nas iskali varnost. Vse to pokaže, kako zapletena in dinamična so bila povojna leta oziroma povojno desetletje. Pri tem je ključno vlogo odigralo tudi dejstvo, da so bile slovenske (republiške) meje hkrati tudi zahodno- in severnojugoslovanske (državne) meje.

Pregled pokaže, da sta selitvena dinamika in odnos do nje večplastno pogojena: 1) lokalno – pri čemer sta ključni majhnost Slovenije in obmejnost večine slovenskih

regij, ki so, zgodovinsko gledano, gospodarsko čezmejno povezane; 2) nacionalno republiško – Slovenija je bila, poleg Hrvaške, republika, iz katere se je pred vojno izselilo največ ljudi (iz Slovenije so se od druge polovice 19. stoletja ljudje razseljevali tako po Jugoslaviji kot po državah Zahodne Evrope, v države na vzhodu, jugovzhodu in preko oceana), v zgodovini je bila izpostavljena številnim izgonom prebivalcev, raznarodovanju in izgubi ozemlja (selitvam meja); 3) medrepubliško oz. državno – Slovenija je bila kot razvitejši del Jugoslavije izpostavljena specifičnim pričakovanjem in, v povezavi z njimi, ukrepom, ki so pogosto krepili preseljevanja, odhajanja, vračanja ljudi; 4) mednarodno – Slovenija je bila kot »nosilka« zahodne in severne državne meje, ki ni bila le meja s sosednjimi državami z različno dinamiko odnosov skozi čas, ampak je bila med hladno vojno hkrati tudi meja z obema blokoma, postavljena v specifični položaj, ko je bila še bolj izpostavljena vplivom mednarodne politike in dobrega ali slabega položaja Jugoslavije v globalnih razmerjih moči.

Med drugo svetovno vojno in takoj po njej so bila vsa dogajanja vpeta v zmagovalne revanšistične odnose povojnega urejanja odnosov na vseh ravneh, od lokalne do globalne, kar je odločilno vplivalo tudi na migracijsko dinamiko. Totalnost druge svetovne vojne, nerešena vprašanja in politične ambicije ter njihova povezanost z nerešenimi vprašanji prve svetovne vojne so v ospredje postavljali pritiske nerealiziranih »ambicij« vojskujočih se držav. Te so vplivale tudi na percepcijo in družbeni položaj manjšinskih/etničnih skupin, ki so bile izpostavljene nasilnemu preseljevanju in begu. Zapletenost mednarodnih odnosov in globina konfliktov je krojila razmerja, tudi migracijska, še dolgo po drugi svetovni vojni. Zato naj nas ne čudi, s kakšno intenzivnostjo so politične dinamike in revanšizem določali migracije. Prej bi nas moralo lahko začudilo, da je do otoplitve odnosov prišlo že po poldrugem desetletju, in to na način, da se je odnos do migracij relativno liberaliziral in je Jugoslavija, in s tem Republika Slovenija, postopno postala ena od najbolj odprtih držav na svetu.

VIRI IN LITERATURA

- Božič, Maja (2010): Na poti v svet: Prebežniki severne meje 1945–1961. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 413–429.
- Bučar Ručman, Aleš (2016): Družbeno nadzorstvo in mednarodne migracije: Analiza nadzorstva od globalne do lokalne ravni. *Dve domovini / Two Homelands* 43, 11–22.
- Čebren Lipovec, Neža (2019): Post-War Urbanism along the Contested Border: Some Observations on Koper/Capodistria and Trieste/Trst. *Dve domovini / Two Homelands* 49, 199–220.
- Dolinšek Divčič, Marija (2001): Slovenci v Bosni in Hercegovini. *Slovensko izseljenstvo: Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše Štolfa). Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 301–306.

- Drnovšek, Marjan (2001): *Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih*, http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm (30. 4. 2019).
- Drnovšek, Marjan (2010): *Izseljevanje »rak rana« slovenskega naroda: Od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.
- Ferenc, Mitja (2010): Posledice izselitve kočevskih Nemcev in neizvedene kolonizacije Kočevske med vojno in po njej. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 528–549.
- Gombač, Jure (2005): *Esuli ali optanti? Zgodovinski primeri v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Gombač, Jure (2006): Repatriacija v Slovenijo po koncu druge svetovne vojne. *Spet doma? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo* (ur. Marina Lukšič Hacin). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 13–33.
- Grafenauer, Danijel (2010): Koroški Slovenci – begunci in njihova družbena integracija v osrednji Sloveniji. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 474–486.
- Josipovič, Damir (2014): Slovenci na Balkanu skozi moderne popise prebivalstva 1880–2012. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, 67–89.
- Kalc, Aleksej (2002): *Poti in usode: Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Znanstvenoraziskovalno središče Republike Slovenije, Trst: Narodna in študijska knjižnica.
- Kalc, Aleksej (2019): The Other Side of the "Istrian Exodus": Immigration and Social Restoration in Slovenian Coastal Towns in the 1950s. *Dve domovini / Two Homelands* 49, 145–162.
- Kovács, Attila (2017): Madžarsko begunsko vprašanje v Sloveniji 1956 in 1957. *Migracije: Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov* (ur. Tomaž Mikelj). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine, 51–58.
- Kržišnik Bukić, Vera (2004): Slovenci v Beogradu. *Slovenski etnološki leksikon*, 1. izd. (ur. Angelos Baš). Ljubljana: Mladinska knjiga, 546.
- Lukić, Dijana (2017): »Drugega skoraj ne ostaja, ko zapustiti milo domovino in si drugje domovja iskati« ali kratek pregled migracijskih tokov Slovencev v Vojvodino. *Slovenika III*, 35–57.
- Lukšič Hacin, Marina (2018): Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi. *Dve domovini / Two Homelands* 48, 55–72.
- Nečak, Dušan (1985): *Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki (1945–1976)*. Ljubljana: Založba Borec.
- Pirjevec, Jože (2008): *»Trst je naš!« Boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Ljubljana: Nova revija.

- Pelikan, Egon (2010): Izselsevanje Slovencev iz Julijske krajine med obema vojnama. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 366–374.
- Repe, Božo (2010): Izgon (usoda slovenskih izgnancev med leti 1941–1945). *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 245–256.
- Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1995* (1996). Ljubljana: Nova revija.
- Stare, Franc (1977): *Organiziranje zunanje migracije Slovencev*. Ljubljana: RI FSPN.
- Švent, Rozina (2007): *Slovenski begunci v Avstriji: 1945–1950*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Toš, Marjan (2010): Migracije in mobilnost judovskega prebivalstva na Slovenskem. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 634–649.
- Troha, Nevenka (2010): Odseljevanje in prebegi Slovencev z območja, ki je bilo z mirovno pogodbo z Italijo leta 1947 priključeno k Ljudski republiki Sloveniji. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 432–446.

SUMMARY

THE POLITICAL CHARACTER OF MIGRATION AFTER THE SECOND WORLD WAR: FROM THE POLITICS OF REVANCHISM TO AMNESTY

Marina LUKŠIČ HACIN

In her paper, the author focuses on the dynamics of migration in the Republic of Slovenia (as part of the former Yugoslavia) in the immediate aftermath of the Second World War, or more precisely, during the period spanning the wartime and its conclusion to the years of the liberalisation of the Yugoslav international migration policy, linked to the 1962 Law on Amnesty, and to the agreement between SFR Yugoslavia and the Republic of Austria on the regulation of the employment of Yugoslav workers in Austria (1963). This period was profoundly shaped by the balance of power in international relations during and after the Second World War, when the former Allies started parting ways and wartime alliances gave way to competition, global bloc politics and, ultimately, the Cold War. In the case of Yugoslavia, these developments were compounded by the protracted process of delineating the borders with Italy and Austria, as well as Yugoslavia's expulsion from the Cominform, which set it on its alternative course outside the two blocs as the founding member of the Non-Aligned movement. These factors determined the conditions and dynamics of migration in Slovenia and former Yugoslavia.